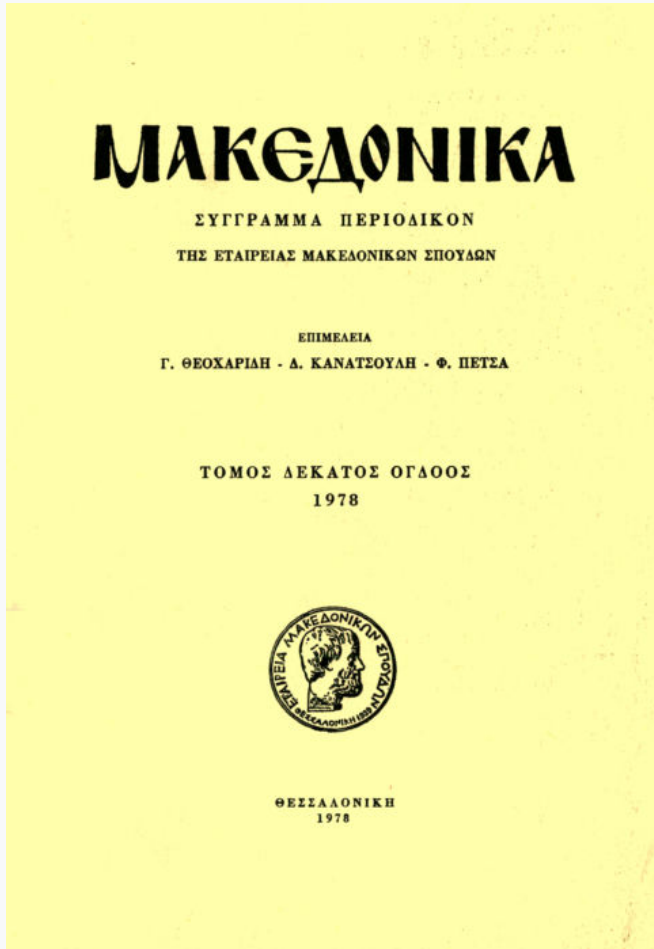

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Ένα ξεχασμένο χειρόγραφο από τη Νάουσα

Κώστας Στ. Σπορέλας

doi: [10.12681/makedonika.503](https://doi.org/10.12681/makedonika.503)

Copyright © 2015, Κώστας Στ. Σπορέλας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σπορέλας Κ. Σ. (1978). Ένα ξεχασμένο χειρόγραφο από τη Νάουσα. *Μακεδονικά*, 18(1), 303–307.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.503>

Περί του σεισμού τούτου ἔχομεν ἐλαχίστας μαρτυρίας. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ τοῦ Ἄββα Βελley, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, τὸ ἀναγνωσθὲν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1772, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Αἱ πεδιάδες τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὠραιόταται. Γέμον σιτηρῶν καὶ ποιμνίων καὶ προμηθεύουν μεγάλας ποσότητας μαλλίων καὶ σιτηρῶν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Εἶναι εὐχάριστος ἡ ἐξοχὴ, λόγῳ τῆς ποικιλίας τοῦ ἔδαφους, τῶν ὀρέων, τῶν λόφων, τῶν λιμνῶν καὶ ποταμῶν. Ἐκεῖ ὑπάρχουν χωριά, κατοικοῦμενα ἀπὸ Ἑλλήνας, τοὺς ὁποίους διοικεῖ εἰς βοεβόδας ἢ εἰς ἐκμισθωτῆς τοῦ δημοσίου. Ἐν τούτοις ὁμως τὸ κλίμα δὲν εἶναι ὑγιεινὸν καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1759, καθ' ὃ ἐγένοντο ἐπὶ πενήντα ἡμέρας ἰσχυρότατοι σεισμικαὶ δονήσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη μέγα μέρος τῶν κατοίκων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ Φράγχοι εἰς χωριά, κατοικοῦμενα ἀπὸ Ἑλλήνας, τοὺς ὁποίους ἐπιστολῆν εἰς τὸν βασιλέα ἀναθυμιάσεις τῆς γῆς, ἡ ὁποία ὑπέστη ῥωγμὰς εἰς διάφορα μέρη, προδύκασαν τοὺς τριταίους πυρετοῦς, ὑπὸ τῶν ὁποίων πάντες προσεβλήθησαν. Οἱ πυρετοὶ οὗτοι συχνὰ μετατρέπονται εἰς κακοήθεις μεμολυσμένους. Ὅταν ἐμφανίζεται ἡ πανῶλης, προξενεῖ πολλὰ θύματα»¹. Ὡσαύτως, ὁ ἐν Θεσσαλονικίᾳ Ἐνετὸς πρόξενος εἰς ἐπιστολῆν του, γραφεῖσαν τὴν 2αν Μαΐου 1762, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων: «Ἦρχισαν νὰ γίνωνται αἰσθητοὶ καὶ οἱ σειμοί. Ἐλπίζομεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἐξακολουθήσουν, ὅπως πρὸ τριῶν ἔτων, ποὺ ἐσημειώοντο 20 καὶ 22 δονήσεις τὸ ἡμερονύκτιον καὶ ἔτρομοκράτουν τοὺς πάντας...»².

Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Α. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ

ΕΝΑ ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

Ἡ ἀνεύρεση ἐνὸς χειρογράφου προκαλεῖ πάντα συγκίνηση στὸν ἔρευνητὴ, ἔστω κι ἂν αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς προσδοκίες του καὶ ἀντὶ νὰ δίνει ἀπαντήσεις, θέτει πρόσθετα ἐρωτηματικά. Ὁ ἔπαινος τῆς διασώσεως τοῦ χειρογράφου ποῦ περιήλθε στὰ χέρια μου, ἀνήκει στὸ φίλο μου κ. Θωμᾶ Δραγουμάνο, ποῦ τὸ ἀνακάλυψε καταχωνιασμένον μέσα σὲ ἓνα παμπάλαιο σεντούκι.

Πρόκειται γιὰ ἓνα χάρτινο κώδικα διαστάσεων 20 × 15 ἐκ. Περιέχει 219 φύλλα (ἢ ἀρίθμηση τῶν σελίδων: α'-ις', 1-427). Τὰ φφ 195β, 199β, 200, 203, 204α, 206, 208, 209α, 210, 213 καὶ 215α παρέμειναν ἀσυμπλήρωτα μετὰ τὴν ἀναγραφή μόνον τῶν σελίδων καὶ τῶν ἐπιτίτλων. Ἀγγραφα εἶναι τὰ φφ 215α-219α. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων κάθε σελίδας ποικίλλει ἀπὸ 15 ἕως 26 στ. Ἡ γραφή (μελανόχρους) εἶναι ἐπιμελημένη ἰδίως στὰ πρῶτα φύλλα. Ἐρυθρόγραφοι εἶναι οἱ τίτλοι καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τῆς πρώτης λέξεως κάθε κεφαλαίου στὰ φφ 2α-8α. Λιτὰ καὶ συχνὰ πρόχειρα καὶ ἄτεχνα κοσμήματα ὑπάρχουν στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν διαφόρων κεφαλαίων (π.χ. φφ 91β, 95β, 105α, 171α κ.ά.). Ἡ κατάσταση τοῦ κώδικα εἶναι ἀρκετὰ καλὴ. Ἡ στάχωση μάλλον πρόχειρη, ἀπὸ σκληρὸ χαρτόνι καὶ δέρμα σκούρου χρώματος.

Κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ τίτλο «Γραμματικὴ» περιλαμβάνονται: α'. Ἐνα εἰσαγωγικὸ κε-

1. Βλ. Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονικὴ 1947, σ. 208.

2. Ἐ.ά., σ. 388.

φάλαιο στο όποιο γίνεται λόγος για τη γλώσσα γενικά (φφ 2α-8α) β' «Τεχνολογικόν» μέγρος (Βιβλίον Α', φφ 10α-164β) γ' κεφάλαιο «Περί Ὁρθογραφίας» (Βιβλίον Β' φφ 165α-188β) δ' κεφάλαιο «Περί Συντάξεως» (Βιβλίον Γ', φφ 189α-214β). Καταποτιστικός είναι ο πλήρης τίτλος του έργου, πού αναγράφεται με επιμέλεια—σε μίμηση τυπογραφικόν στοιχείων—στο έσωτερικό του κώδικα: «Γραμματική, περιέχουσα», Βιβλία Τρία: Τεχνολογικόν, Ὁρθογραφικόν και Συντακτικόν. Συντεθείσα δὲ πάλαι μὲν, ἐν τῷ Τεχνολογικῷ ὑπὸ Γενναδίου, ἐν δὲ τῷ Ὁρθογραφικῷ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Κυθωνιᾶνος, ἐν δὲ τῷ Συντακτικῷ αἰθίς τοῦ αὐτοῦ. Νῦν δὲ ἐπιμελεστέρας διωρθώθησα παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου Κ. Κωνσταντίνου Ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἐκ Ναούσης, (Ἐκδοθεῖσα σχεδίασμα πού παριστά- νει τὸν ἀναγεννώμενο φοινίκα!) Ἐν Ναούσῃ 1842» (εἰκ. 1).

Τὸ χφ πού ἔχω στὰ χέρια μου δὲν εἶναι παρὰ ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Ἐκκλησιαστικῆς καμωμένο ἀπὸ τὸν Δημήτριον Ἰωαννίδην τὸν Ζαγοραῖο. Αὐτὸ λέει τὸ ἰδιόγραφο σημεῖωμα τοῦ ἀντιγραφέα πού ὑπάρχει στὸ φ 115β: «Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα διὰ πόνου και σπουδῆς μεγίστης ἐκ τοῦ εὐτελεστάτου Δημητρίου Ἰωαννίδου Ζαγοραίου».

Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ὑπῆρξε πρόγονος τοῦ κ. Θωμᾶ Δραγουμάνου (παππὸς τοῦ παπποῦ του). Σφραγίδα μὲ τὰ ἀρχικά τὸ ὄνοματός του (ΔΙΖ) ὑπάρχει δίπλα στὴ χρονολογία τοῦ ἐσωφύλλου. Τὸ ὄνομά του εἶναι ἐπίσης πολλές φορές πρόχειρα ση- μειωμένο στὰ παράφυλλα. Στὸν ἴδιο ἀνήκαν καὶ μερικά ἄλλα σπάνια βιβλία², τὰ ὁποῖα σάθηκαν μαζί μὲ τὸ χφ πού παρουσιάζω. Τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν ἔχουν σχέση με τὴν ἱστορία τῆς Νάουσας, στὴ συγκεκριμένη ὁμως περίπτωση ἀποκοτῆ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐπει- δὴ περιέχουν ὀρισμένες ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Ζαγοραίου διαφωτιστικές γιὰ τὸ πρό- σωπό του.

Σὲ μιά ἀπὸ αὐτὲς μᾶς κατονομάζει ρητὰ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του: «Κτήμα Δημη- τρίου Ἰωαννίδου ἐκ Δραγάρης τοῦ Ζαγοραίου». Πρόκειται γιὰ τὸ Δραγάρι(ον)³, ἓνα ἀπὸ τὰ 46 χωριά τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐπαρχίας Ζαγορίου ἢ Ζαγοροχωριῶν τῆς Ἡ- πείρου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα σημείωσαν ἐξαιρετικὲς ἐπιδόσεις στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ἀναχώρησε μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του ἀπὸ τὸ Δραγάρι καὶ ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴ Νά- οουσα μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1822.

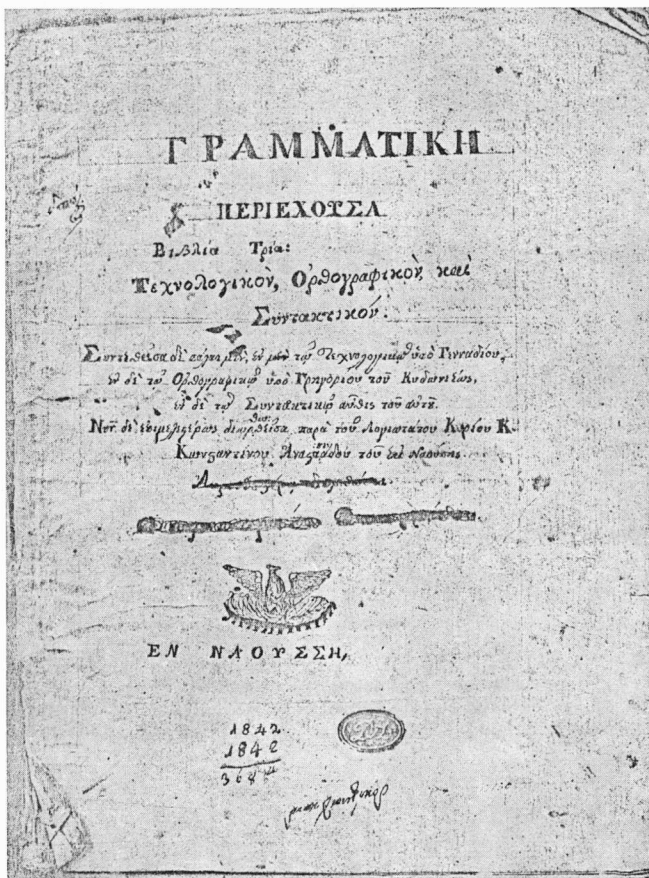
Σὲ μιά ἄλλη σημείωσή του διασώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία μιᾶς μεταβάσεώς του σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ τοῦ Ζαγορίου, τὸ Μακρύνον προφανῶς γιὰ δουλειᾶς ἢ γιὰ νὰ ἐπισκε- φτεῖ συγγενεῖς του: «Σημειώνω τὸ ἔτος τοῦ ὁποίου ἤλθον εἰς Ζαγόριον καὶ ἐφυγον ἀπὸ Θεσσαλονίκης. ἐν ἔτει 1853 Μαΐου ἦρθα εἰς Μακρύνον».

Ἄν καὶ τὸν γνῶρισαν ἀπὸ τίς διηγήσεις τῶν πατεράδων τους, ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ σήμερα Ναουσαῖοι πού διατηροῦν στὴ μνήμη τους τὴν ὑπαρξὴν τοῦ γιοῦ τοῦ Δημητρίου Ἰωαννίδου τοῦ Ζαγοραίου, τὸν ὁποῖο οἱ παλιότεροι ἀποκαλοῦσαν Ζαγορίτη.

1. Ὁ ἀναγεννώμενος φοινίκας ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Νάουσας. Κατὰ μίαν παράδοση κοσμοῦσε τὸ λάβρο τῶν Ναουσαίων ἐπαναστατῶν τοῦ 1822. Βλ. Ἰω. Βα σ δ ρ α β ἔ λ η η, Ἡ Νάουσα κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας (διάλεξη), Ἀθήνα 1952, σ. 27.

2. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ: Δ. Γ ρ η γ ο ρ ι ἄ δ ο υ, Ἐπιτομὴ τῆς Ἰερᾶς Ἱστορίας, Κωνσταντινούπολη 1842. Θουκυδίδου, Περί τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μετάφρασις καὶ σχολία ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Δούκα, Βιέννη 1805, τ. 6.

3. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἀκόμα καὶ σήμερα. Ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία στὴν ὁποία εἶναι χτισμένο εἶναι κατὰφυτὴ ἀπὸ καστανιᾶς μετονομάστηκε σὲ Καστανάνα. Παλιότερα λόγῳ τῆς ἀποδημίας τῶν κατοίκων του ἄκμαζε, ἐνῶ τώρα ἔχει σχεδὸν ἐρημο- θεῖ.

Εἰκ. 1. Ἡ σελίδα μετὸν πλήρη τίτλο τοῦ ἔργου

Ἡ διασταύρωση αὐτῶν τῶν πενιχρῶν πληροφορικῶν θραυσμάτων ὀπωσδήποτε εἶναι ἀνεπαρκῆς γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε ἔστω καὶ ἓνα περίγραμμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἑσποικου αὐτοῦ ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια. Δὲν χρειάζεται ὁμῶς ἰδιαιτέρη προσπάθεια γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἔχουμε μπροστά μας ἓναν ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων. Ὅποιοσδήποτε ἄλλος—ἀκόμα καὶ λάτρης τῆς παιδείας—πολὺ δύσκολα θὰ καταπιάνονταν μὲ τὴν ἐπίπονη καὶ ἄχαρη δουλειὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἐνὸς τόσο ἐκτεταμένου ἔργου. Τὰ Ζαγοροχώρια ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀποτελοῦσαν ἓνα πραγματικὸ φωτῶριο δασκάλων, ποὺ διασκορπιζόνταν σὲ ὀλόκληρη τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα καὶ ἀναλάμβαναν νὰ παίξουν τὸ ρόλο τῶν πνευματικῶν ὀδηγητῶν τοῦ ἔθνους. Ἐνας τέτοιος δάσκαλος πρέπει νὰ ὑπῆρξε καὶ ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος, ποὺ ἐπέλεξε τὴ Νάουσα ὡς κατάλληλο τόπο γιὰ νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του.

Τὰ βιβλία του ποὺ σῶθηκαν δὲν ἦταν παρὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας, θεολογίας κ.λ., τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦσε στὴ διδασκαλία του. Φαίνεται πὺς δὲν διέθετε γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἢ αὐτὴ ποὺ εἶχε δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσε. Ἐπόμενον ἦταν νὰ ἀναζητήσει ἓνα κατάλληλο βοήθημα. Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναστασιάδη θὰ ἀναποκρινόνταν στὶς ἀπαιτήσεις του, γι' αὐτὸ κάθισε καὶ τὴν ἀντέγραψε μὲ ὑπομονή. Ἡ ἀντιγραφή—ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ τὰ γραφόμενα στὸ φ 2α—ἄρχισε τὴν 1η Σεπτεμβρίου τοῦ 1841 καὶ περατώθηκε μέσα στὸ 1842, δηλ. ἀπῆτησε τὸ λιγότερο ἓνα τετράμηνο.

Τὸ πρόβλημα ποὺ γεννιέται τώρα εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναστασιάδης εἶχε τυπώσει τὴ Γραμματικὴ του ἢ τὴν ἔθεσε στὴ διάθεση τῶν ἄλλων σὲ χειρόγραφη μορφή. Πάντως δὲν ὑπάρχει καταγραμμένη στὴ βιβλιογραφία τῶν Γκίνη-Μέξα¹ οὔτε στὰ συμπληρώματά της στὸ περιοδικὸ «Ἐρανιστής». Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ τυπώθηκε. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ διάταξη τῶν τίτλων, κεφαλαίων κ.λ., μᾶς βοηθεῖ νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντιγραφή ἀπὸ ἔντυπο καὶ ὄχι ἀπὸ χειρόγραφο. Πρόβλημα ἐπίσης δημιουργεῖ ἡ ἔνδειξη τῆς Νάουσας ὡς τόπου ἐκδόσεως. Εἶναι ὁμως κάπως ἀπίθανο νὰ τυπώθηκε σ' αὐτὴν τὴ μικρὴ πόλη. Τὸ 1842 ἀποτελεῖ πολὺ πρῶτον περίοδο γιὰ νὰ διαθέτει ἡ Νάουσα τέτοια τυπογραφικὰ μέσα, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐκτυπώνει βιβλία τοῦ μεγέθους καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κ. Ἀναστασιάδη. Ἄς μὴ λησμονοῦμε πὺς ἡ Νάουσα πρὶν ἀπὸ εἴκοσι μόλις χρόνια εἶχε καταστραφεῖ ἐκ θεμελιῶν καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόταν ἀκόμα σὲ στάδιο ἀνασυνουικτισμοῦ.

Μεγάλου ἐνδιαφέροντος παρουσιάζει ἡ μορφή τοῦ Κων/νου Ἀναστασιάδη. Δυστυχῶς παρὰ τὶς ἀναζητήσεις μου στάθηκε ἀδύνατο ὡς τώρα νὰ ἐπιστημῶνα διαφωτιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ναουσαίου αὐτοῦ. Ὑποθέτω πὺς πρόκειται γιὰ κάποιον λόγιον, ὁ ὁποῖος διασκεύασε τὸ ὑλικὸ ποὺ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιον Γεννάδιον² καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Κυθωνιῶνα³ καὶ συνέγραψε ἓνα δικό του ἔργο γιὰ νὰ καλύψει διδακτικὰς ἀ-

1. Βλ. Δ. Γκίνη-Μέξα. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1-3, Ἀθήνα 1939-1957.

2. Γεώργιος Γεννάδιος (1786-1854). Ἑλληνας λόγιος καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ «Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσῆς», ἡ ὁποία μεταφράστηκε καὶ στὰ ἰταλικά καὶ χρησίμευσε ὡς διδακτικὸ βιβλίον σὲ τρεῖς γενεές ἑλληνοπαίδων.

3. Γρηγόριος ὁ Κυθωνιεύς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ μοναχὸ καὶ λόγιον Γρηγόριον τὸν Σαράφη ποὺ γεννήθηκε καὶ δίδαξε θεολογία καὶ φιλολογία στὶς Κυθωνιές τῆς Μ. Ἀσίας.

νάγκες¹. Κατά τι διαφέρει ή δική του δουλειά από τους προηγούμενους, τί παίρνει και τί καινούργιο προσθέτει, αυτό αποτελεί άντικείμενο ειδικής φιλολογικής έρευνας, που θά στηριχθεί στη σύγκριση τών καταλλήλων κειμένων. Στη βιβλιογραφία τών Γκίνι-Μέξα. υπάρχουν καταγραμμένες οι διαδοχικές εκδόσεις τής Γραμματικής του Γ. Γενναδίου: 1838, 1839², 1841³ κ.ά. Μιά από τις εκδόσεις αυτές πρέπει να είχε ύπόψη του ο Κ. Άναστασιάδης.

Ή άξία του κώδικα είναι γενικά φιλολογική από την άποψη του περιχομένου και ειδικά για τη Νάουσα Ιστορική. Είναι τό μοναδικό ως τώρα σωζόμενο χω τής Νάουσας. Βέβαια δέν πρόκειται για εύρημα ιδιαίτερης άξίας. Πάντως, άποτελεί σημαντικό δείγμα για την πεντάρφανη από παρόμοια μνημεία του παρελθόντος μακεδονική πόλη.

Νάουσα

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤ. ΣΠΟΡΕΛΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Προσφάτως έδημοσιεύθη λίαν ενδιαφέρουσα έργασία του κ. Ίωάν. Φουντούλη, καθηγητού του Παν/μίου Θεσσαλονίκης, υπό τόν τίτλον «Μαρτυρία του Θεσσαλονίκης Συμεών περί τών ναών τής Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1976, άνάτυπον εκ τής Έπιστημονικής Έπετηρίδος τής Θεολογικής Σχολής 21(1876) 125-185. Πρόκειται άναμφιβόλως περί σοβαράς συμβολής εις την διερεύνησιν τής τοπογραφίας τής Θεσσαλονίκης, τών άρχών του 15ου αιώνος, ως και τών εν αυτή ναών και μονών, επί τη βάσει τών μαρτυριών του άρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεών († 1429).

Είς τό πρώτον μέρος (σσ. 131-150) παρατίθενται τά κείμενα, ένθα αι ενδιαφέρουσαι τούς ναούς, τās μονάς και την τοπογραφίαν τής πόλεως πληροφορία, τό δε δεύτερον (σσ. 151-177) άποτελεί εύρετήριον κατ' άλφαβητικήν σειράν τών εν αυτοίς άντικειμένων και στοιχείων.

Ούτω, διαφωτιζόμεθα σαφέστερον περί τών ναών Άγίας Σοφίας, Άγίων Άποστόλων, Άχειροποιήτου, Άγίου Δημητρίου, Άγίων Θεοδώρων, τής Παναγίας τής Καταφυγής, του Άγίου Νικολάου, τής Όδηγητρίας, του Άπ. Παύλου, του Σωτήρος, περί τών μονών Άκαπνίου, Βαπτιστού και Χορταΐτου, τών μονών και ναών τής Άκροπόλεως, ως και περί του μητροπολιτικού οικήματος.

Άς μάς έπιτραπή όμως να προσθέσωμεν ότι τά δημοσιεύμενα κείμενα άξίζουν έ. ξάρσεως όχι μόνον από τοπογραφικής σκοπιάς, εις την όποιαν άποβλέπει κυρίως ο κ. Ίω. Φουντούλης, αλλά και από Ιστορικής πλευράς, διότι αι δημοσιευόμενα πηγαί προάγουν όρισμένως και τās γνώσεις μας περί τής τοπικής εκκλησιαστικής Ιστορίας, τών άρχών του 15ου αιώνος.

Τά κείμενά μας είναι λίαν διαφωτιστικά ως προς τόν θεσμόν τής Έπαρχιακής Συνόδου τής μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ή όποία, άπαρτιζομένη εκ τών υπό τόν μητροπολι-

1. Κάτι άνάλογο έχουμε άργότερα στα 1890 με έναν άλλο Ναουσαίο, τό γνωστό δάσκαλο Θεολόγη Τσακμάκη, ό όποιος συνέγραψε άναγνωστικά για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Δείγμα τής δουλειάς του, που είχε αναλάβει να εκδώσει έκδοτικός οίκος τής Θεσσαλονίκης, άποτελεί σωζόμενο «Άναγνωσματάριον» τής Ε' τάξεως Δημοτικού.